

marife

dini arařtırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 19 • sayı / issue: 2 • kış / winter 2019

ARAŞTIRMA
Research

Müstakîm-zâde'nin Terkîb-i Bend'i

Ahmet Yılmaz

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyât Fakültesi
İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı
ahmetyilmaz@erbakan.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-2753-1528>

Ayşe Parlaklıç Mucan

Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyât Fakültesi
İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı
aparlakkilic@erbakan.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-9448-758X>

Zeliha Dilek Keçeciler

Kuran Kursu Öğreticisi, Meram Müftülüđü
zekececiler@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-6755-3839>

Geliş Tarihi / Received: 08.10.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 26.12.2019

Öz

Sevilen birinin ölümü ardından yaşanan acı farklı kültürlerle ait edebiyatlarda olduğu gibi Türk edebiyatında da makes bulmuş; eski Türk şiirinde "sagu", klasik Türk şiirinde "mersiye" ismi verilen bir türün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çeşitli nazım şekilleri ile kaleme alınan mersiyelede en çok tercih edilen şekil, terkîb-i bend'dir. Bu çalışmada 18. asrın; âlim, hattat ve mutasavvıflarından Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddin'in hocası Mehmed Emîn-i Tokâdî'nin vefatı üzerine kaleme aldığı terkîb-i bendi ilim âlemine tanıtılmıştır. Müstakîm-zâde; yedi yıl hizmetinde bulunduğu hocasının vefatının üzerinde bıraktığı hissiyatı; lirik ve sanatlı bir üslupla dile getirmiştir. Şiirde, Mehmed Emîn-i Tokâdî'nin hayatı, iyilik ve faziletlerine dair verilen bilgilerin yanı sıra; Nakşibendiyye tarikatına ait husûslara, tasavvufî kavramlara da değinilmiştir. Çalışmamızda sırasıyla; Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddin'in hayatı ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra, 12 bend ve 96 beyitten oluşan terkîb-i bendinin Arap harfli ve transkripsiyonlu metnine yer verilmiş, şiir günümüz Türkçesi ile nesre çevrilerek muhtevasına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Anahtar Kelimeler: Müstakîm-zâde, Mehmed Emîn-i Tokâdî, Terkîb-i Bend, Mersiye, Nakşibendiyye.

Tarkib-Band of Mustaqim-Zada

Suffering after the death of a loved one, as in literatures belonging to different cultures also found a place in Turkish literature; in old Turkish poetry "sagu", in classic Turkish poetry "mersiye" has appeared. Tarkib-band is the most preferring form, in which elegies that written with various verse forms. Mustaqim-zada expressed his feelings with a lyrical and artful style after the passing away of his master, whom he served for seven years. In addition to the information given about the life, goodness and virtues of Mohammad Amin Tokadi, issues related to the Nakshibendi sect and mystical concepts were also mentioned. In our study respectively; general information about the lives of Mustaqim-zada Suleyman Sadaddin is given, tarkib-band which formed 12 strophe and 96 distich, text with Arabic script and Turkish transcription, prose form and translation to Turkish of present day is presented and explained.

Keywords: Mustaqim-zada, Mohammad Amin Tokadi, Tarkib-Band, Elegy, Nakshibendi Sect.

Atf / Cite as

Yılmaz, Ahmet – Parlakkılıç Mucan, Ayşe – Keçeciler, Zeliha Dilek. "Müstakîm-zâde'nin Terkîb-i Bend'i". *Marife* 19/2 (2019): 617-636. <https://doi.org/10.33420/marife.631031>.

Summary

The bipartite term tarkîb-i band is composed of the Arabic word tarkîb meaning "combining a couple of things to produce something new" and the Persian word band meaning "tying up". As a technical term of classical Turkish Islamic literature, it refers to one of the poetical forms of musammât that consists of those cantos (bands) with the same meter but different rhyme as well as those couplets (bayts) that tie them together. Those cantos that constitute the tarkîb-i bands are termed "khâna" or "tarkîb-khâna", while those couplets that tie these cantos together are called "wâsiṭa" or "bandiyya". So, the tarkîb-i band is made of two constituents, the khânas and the wâsiṭa which ties the former together.

The term tarkîb-i band has been used as a poetical structure in such genres as munâja'ât (supplication) and na't (eulogy) that deal with religious themes and in madhiyya (eulogium) and hijwiyya (epigram) that address social as well as philosophical and Sufi subjects. Besides, the tarkîb-i bands are employed to compose marthiyya (elegy). Derived from the Arabic word "ra-thâ", the marthiyya means wailing after the decease of a person. This wailing was called "sagu" by the pre-Islamic Turks who practiced it during their "yugh", i.e. funeral ceremonies, while the Turks maintained it in Islamic ages in the poetical form which they called "aghi". In classical Turkish literature, the grief felt for the loss of a person has been expressed through the poetical genre called "marthiyya". In expressing their mourning, the poets have followed the classical order of the tarkîb-i bands. Accordingly, the tarkîb-i bands begin with a preamble that gives vent to the resentment at celestial spheres emblematic of the fate responsible for the death of the person in question, emphasizing the ephemeral character of the life in this world. The main part of the poem that includes the praise of the lost person and the grief resulting wherefrom is followed by an epilogue in which praise, supplication and prayers are offered to God. Some marthiyyas signify the date of the death with the Abjad numerals in final verse.

The composer of the tarkîb-i band that constitutes the subject of this study is a nineteenth century Ottoman scholar, biographer, calligrapher, Sufi and poet, Mustaqîmzâdah Suleimân Sa'd al-Dîn Effendî. He was born in 1131 A.H. / 1719 C. E. in the Atik Ali Pasha district of Istanbul. Since his father and grandfathers are all madrasa professors, he is named and known as "Mustaqîmzâda" after his grandfather Mehmed Mustaqîm Effendî. Mustaqîmzâda received a good education from the eminent scholars of his age. He has a mastery of the Arabic and Persian languages in addition to his native language Turkish. He was invested with a certificate of practicing the calligraphic styles of thuluth, naskh and ta'liq. He composed in almost all Islamic sciences, foremost in Sufism, language and literature. He is also quite dexterous in putting a date with Abjad numerals. Mustaqîmzâda earned his livelihood through copying books, living in poverty, getting never married, passing away in 1220 A.H. / 1788 C.E.

Mustaqîmzâdah Suleimân Sa'd al-Dîn Effendî composed a marthiyya / eulogy in the form of the tarkîb-i band to mark the passing away of his teacher and Sufi master Tokâdî whom he served for seven years and from whom he received a certificate in Sufism and ḥadîth. In this eulogy, the poet spoke of Tokâdî's merits, expressed his deep grief for the loss of his master and offered prayers to God for him. He provided biographical information about Tokâdî in the preambulatory section of the tarkîb-i band, where he clarifies the reason for composing this work, as well as in the main section. Accordingly, Tokâdî Emîn Effendî is affiliated to the Naqshbandî Sufi Order and the Ḥanafite legal and Mâturidite creedal school of Ahl al-Sunna. He received a certificate in the science of ḥadîth from Aḥmad-i Nahîlî and a certificate in Sufi training from Yak-dast Aḥmad Juryânî. He has a great erudition in the sciences of Qur'anic exegesis and ḥadîth. He functioned as a Sufi master in the Emîr-i Bukhârî Lodge in Ayvansaray. He lived in Istanbul and was buried in a district of Istanbul, called Zeyrek.

The tarkîb-i band consists of 96 couplets in total and 12 cantos, each composed of 8 couplets, and it is versified in the prosody "fâ'ilâtun fâ'ilâtun fâ'ilâtun fâ'ilun". One of its manuscripts that we discovered is registered in the Süleymaniye Manuscript Library, the Esad Efendi Section, no. 3430/034. The codex includes 46 distinct works, including Tokâdî Mehmed Emîn Effendî's Waşîyyat-nâma, Maktûbât and Irshâd al-Sâlikîn. Another manuscript of it is registered in the Süleymaniye Manuscript Library, the Esad Efendi Section, no. 3482/008. The codex involves 11 more works in addition to the tarkîb-i band of

Mustaqîmzâda, including Tokâdî Mehmed Emîn Effendî's Risâla-i Rûhiyya and Tuĥfat al-Ṭullâb. The two manuscripts that we have used are almost the same.

An examination of the work shows that it is quite emotional and touching. In the first canto, the poet complains about the celestial sphere and the ephemeral world which deprived him of his dear teacher and master. All people, be they rich or poor, get bored of the world that causes unbearable separations. In the second canto, Mustaqîmzâda speaks of the profound love and respect and the great value his master holds in his heart as well as his personal features. In the third canto, he describes how deeply the death of their master grieved and upset his disciples. In the fourth, the poet sought to give expression to his feelings by raising some questions. With the death of his master, the light of the world of gnosis and spiritual meaning went out. In the fifth, he says that the burial-scene of Sheikh Mehmed Effendî, who was cognizant of God Almighty's hidden secrets, shall remain a place of visitation until Doomsday by the friends of God. In the sixth, the sultan of the world of virtues passes away, the travellers of the path of God sheds tears. The poet narrates that his master passed away from the illness of carbuncle. In the seventh, he says that God welcome their blessed Sheikh into union and immersed him in His all-comprehensive mercy. In addition, at the end of the canto, he signifies the Sheikh's year of death as 1158 A. H. with Abjad numerals. In the eighth, he invites the disciples onto the right path, describing its features. In the ninth, he gives advices to those disciples who were recently initiated into the Sufi order. In the tenth, he offers prayers and begs forgiveness for his sheikh. In the eleventh, he exhorts that death, which stands as separation for the ignorant ones and is union for the Gnostics, is at the disposal of God. In the twelfth, he again prays for his sheikh and for himself, requests the readers to recite the Chapter Fâtiha as an emblem of invoking blessings upon the soul of his sheikh.

Giriş

Sevilen birinin artık geriye dönmeyecek oluşu, birdenbire ortadan kaybolması karşısında insanoğlu tepkisiz kalmamış, duygu ve düşüncelerini dışa vurmuştur. Bu dışa vurum zamanla estetik bir mahiyet kazanmıştır. Üzerinde çalıştığımız Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddîn'in terkîb-i bendi de böyle bir çabanın ürünüdür. Nitekim şair, hocasının vefatı karşısında duyduğu hüznü teşbih ve mecazlarla örülü bir anlatımla kaleme almıştır.

Ölen kimsenin ardından duyulan acı, divan şiirinde mersiye adı verilen şiirler vasıtası ile dile getirilmiştir. Bu şiirlerde; ölüm karşısında acizlik, felekten şikayet, dünyanın geçiciliği, matem duygusu, ölenin faziletleri ve merhûmun affı için dua gibi konulara yer verilmiştir.¹ Mersiyeler; padişah, vezirler, devlet ricali, şeyhler, aile fertleri, dost ve arkadaşlar gibi çeşitli kişiler için yazılmıştır. Bâkî'nin Kânûnî'nin vefatı üzerine yazdığı mersiye ile Taşlıca Yahyâ'nın Şehzâde Mustafa için yazdığı mersiye bu türün en meşhurlarındandır. Kişilerin yanısıra bilhassa kaybedilen şehirler² ve hayvanlar³ için yazılan mersiyelere de rastlamak mümkündür.

Terkîb-i bend metninden önce mersiye müellifi Müstakîm-zâde'nin hayatı, ilmî ve edebî şahsiyeti, eserleri ile ilgili bilgi verilmesi uygun görülmüştür. 12 bend ve 96 beyitten müteşekkil terkîb-i bendin uzun ve konunun tafsilatlı olması sebebi

¹ Mersiyelerle ilgili daha geniş bilgi için bk. Daha geniş bilgi için bk. Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1994).

² Bk. Vanço Başkov, "Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* 12 (1980).

³ 16. asır şairlerinden Me'âlî, çok sevdiği kedisinin ölümü üzerine "Mersiye-i Gürbe" ismiyle bir mersiye yazmıştır. Bk. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "Meâlî", erişim: 10 Aralık 2019, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=30>.

ile yalnızca müellifin hayatına müstakil bir başlıkta yer verilmiştir. Tokâdî'nin hayatı ile ilgili açıklamalar ise dipnotlarda yer almıştır.

Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddîn

1134 (1719) yılında İstanbul'da dünyaya gelen Müstakîm-zâde'nin adı Süleymân, lakabı Sa'deddîn, künyesi Ebu'l-Mevâhib'dir. Dedesi Mehmed Müstakîm Efendi, Şam ve Edirne kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Babası Mehmed Emîn Efendi, İstanbul'un Beyazıt semtinde bulunan Seyyid Hasan Paşa Medresesi müderrislerindedir. Kültürlü bir aileye mensup Müstakîm-zâde, sarf ve nahiv ilmini babasından; fıkıh ve Kur'an eğitimini Fatih Camii imamı Seyyid Yûsuf Efendi'den aldı. Yemlihâ Hasan Efendi, Hâfız Mehmed Efendi, Babadağlı Süleymân Efendi, İbrâhîm Hanîf Efendi, Seyyid Mehmed Hâkim Efendi, Tokâdî-zâde Emîn Efendi gibi devrin önde gelen isimlerinin rahle-i tedrisinden geçti. Âlim, şair ve yazarlığının yanı sıra hattat olan Müstakîm-zâde; Mehmed Râsim Efendi'den sülûs ve nesih; Fındık-zâde İbrâhîm Efendi, Kâtip-zâde Mehmed Refî' Efendi, Dede-zâde Seyyid Mehmed Efendi'den ta'lik dersleri aldı. Mehmed Emîn-i Tokâdî'den tarikat ve hadis icazeti de alan Müstakîm-zâde çok yönlü ve iyi bir tahsîl görmüştür. Dedesi ve babası gibi müderrislik vazifesi almak isteyen Müstakîm-zâde; müderrislik imtihanlarına girmiş ancak sakalının seyrek olduğu gerekçe gösterilerek başarısız sayılmıştır. Hayatını ilme adayan Müstakîm-zâde'ye ömrünün son demlerinde müderrislik teklif edilirse de o bu görevi reddetmiştir.⁴

Üsküdar Valide Sultan Camii vaizi Îsâ-zâde Şeyh Mehmed Sâlih-i Sahavî vasıtası ile Halvetiyye, Emîr-i Buhârî tekkesi şeyhi Mehmed Emîn-i Tokâdî ile tanışmasının ardından Nakşibendiyye tarikatına intisap etti. Yedi yıl boyunca Tokâdî'nin ilim ve irfan terbiyesi ile yetişen Müstakîm-zâde'ye hocası tarikat ve hadis rivayet etme icazeti vermiştir.

İstanbul'daki erbab-ı kalemin en çalışkanlarından biri olan Müstakîm-zâde; Lâle Devri gibi zevk ve eğlence hayatının doruklarda yaşandığı bir dönemde, kendisini ilme ve irfana adanmıştır. Hiç evlenmemiş; yetmiş yıllık ömrüne biyografi, tarih, hadis, tasavvuf, edebiyat, hat, musikî gibi çeşitli ilim dallarına ait irili ufaklı 120 eser sığdırmıştır.⁵ İslâm dünyasından yetişen meşhur şahsiyetlerin biyografilerini muhtevi *Mecelletü'n-Nisâb*,⁶ Osmanlı şeyhülislâmlarının biyografilerine yer verdiği *Devhatü'l-Meşâyih*⁷, İslâm dünyasında hat ilminde meşhur hattatların hal tercümelerini alfabetik olarak anlattığı eseri *Tuhfe-i Hattatîn*⁸, Hubeys et-Tiflisî'nin Arapça-Farsça eserine kelimelerin Türkçe karşılıklarını da ilave etmek sureti ile vücuda getirdiği

⁴ Ahmet Yılmaz, "Müstakimzâde Süleymân Sâdeddin", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006) 32: 114.

⁵ Müstakîmzâde'nin hayatı ve eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Yılmaz, *Müstakîm-zâde Süleymân Sâdeddin Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1991).

⁶ Ahmet Yılmaz, *Müstakîm-zâde Süleymân Sâdeddin Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1991).

⁷ Alper Yıldırım, *Müstakimzade Süleymân Saadeddin'in Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, 2014).

⁸ Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattatîn* (İstanbul: Klasik Yayınlar, 2014).

*Terceme-i Kânûnu'l-Edeb*⁹ onun en mühim eselerindedir. Bunların dışında, 270 civarında Türk atasözünün alfabetik olarak sıralandığı *Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl*, şiir istilâhlarını açıkladığı *el-İstilâhâtü's-Şi'riyye*¹⁰, *Vird-i Settâr*¹¹, *Mecmûa-i İlâhiyyât*¹², Hacı Bayram-ı Velî'den sonra Melâmiyye tarikatına halife olan zatların menkıbelerinin anlatıldığı *Risâle-i Melâmiye-i Bayrâmiye*¹³, *Şuyûh-ı Ayasofya ve Meşâyih-nâme-i İslâm*¹⁴, *Âdâb-ı Ulu'l-Elbâb*¹⁵ gibi pek çok eseri bulunmaktadır.

Hayatını eser te'lif ve istinsahına adayan Müstakîm-zâde, halk arasında "gut veya damla hastalığı" olarak bilinen, nikris (podagra) hastalığı sebebi ile 1202 (1788) yılında vefat etmiştir. Kabri çok sevdiği hocası Mehmed Emîn-i Tokâdî'nin Pîrî Paşa Câmii haziresinde bulunan kabrinin ayak ucundadır.

Terkîb-i Bend'in Şekil, Üslûp ve Muhtevâsına İlişkin Husûsiyetler

Çalışmamıza konu olan terkîb-i bend mersiye türünde kaleme alınmıştır. Mersiyelerin şekil özellikleri incelendiğinde; bu türün yazımında en çok tercih edilen şeklin de terkîb-i bend olduğu görülür. Müstakîm-zâde terkîb-i bendi şöyle tanımlar: "Üç veya yedi şiire derler ki, her şiirin kafiyesi başka ve arası bir matla' ile bend ü fasl olunur. Kafiyede şî'r-i sâbika ve lâhika dahi muhâlif ola ve her fâsılada bent olan matla' tekrâr oluna, tağyîr olunmaya. Lâkin cümlesi vezinde yeksân ola. Eğer ol bend olan beyit tekrar olunmayıp her bend bir başka beyit olursa ona terkîb-i bend derler."¹⁶

Müstakîm-zâde'nin üç şiir olarak tavsif ettiği terkîb-i bendlerin oluşumu için iki bend yeterlidir. Yaygın kanaat ve örneklere bakıldığında, bentlerin vasıttan önceki beyitleri gazel biçiminde kafiyelenmektedir. Ancak vasıttan önceki bütün mısraların her bendde kendi içinde birbiri ile kafiyeli olduğu terkîb-i bend örnekleri de vardır.¹⁷ Çalışmamıza konu olan terkîb-i bendde vasıttan önceki beyitler gazel biçiminde kafiyelenmiştir. Eserin kafiye şeması "aaxaxaxaxavv bxbxbxbxbxbbyy ccxcxcxcxcxczz" şeklindedir.

Terkîb-i bendlerde; bend sonlarında vasıta ismi verilen, bentlerden ve birbir-

⁹ Mehmet Öztürk, *Türk-İslâm Edebiyatında Sözlük Yapım Çalışmaları ve Müstakîm-Zâde'nin Kanunu'l-Edeb Tercümesi* (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Devam ediyor); Abdullah Muaz Güven, *Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendî'nin Kânûnu'l-Edeb Tercümesi (Kitâbü's-Sin'den Sonuna Kadar)* (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Devam ediyor).

¹⁰ Harun Tolasa, "18. yy'da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü -Müstakîmzâde'nin İstilâhâtü's-Şi'riyye'si", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 24 (2012): 363-380.

¹¹ Yıldız Boğa, *Müstakîmzâde'nin Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tahlili* (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2018).

¹² Şengül Sağlam, *Müstakîmzâde'nin "Mecmûa-i İlâhiyyât" Adlı Güfte Mecmuası* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001).

¹³ Abdürrezzak Tek, *Müstakîmzâde Süleyman Sadeddîn'in Risâle-i Melâmiye-i Bayrâmiye Adlı Eserinin Metni ve Tahlili* (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2000).

¹⁴ Zeliha Dilek Keçeciler, *Müstakîm-zâde'nin Biyografik İki Risâlesi: Şuyûh-ı Ayasofya ve Meşâyih-nâme-i İslâm* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018).

¹⁵ Zekeriya Yıldız, *Müstakîmzâde Sadeddîn Süleyman b. Muhammed'in (1718-1782) "Adâb-ı Ulu'l-Elbâb" Adlı Risâlesi Bağlamında Tarikat Âdâbı ile İlgili Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2007).

¹⁶ Tolasa, "18. yy'da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü -Müstakîmzâde'nin İstilâhâtü's-Şi'riyye'si", 373.

¹⁷ Cemal Kurnaz - Halil Çeltik, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi* (İstanbul: H Yayınları, 2011), 374.

lerinden ayrı kafiyeli mısra veya beyitler yer alır. Müstakîm-zâde'nin terkîb-i bendinde toplam 10 adet vasıta beyiti mevcuttur.

12 bedden müteşekkil terkîb-i bend aruzun “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezni ile nazmedilmiştir.

Müstakîm-zâde terkîb-i bendinde oldukça süslü ve sanatlı bir üslûp tercih etmiştir. Zincirleme tamlamaların sıklıkla kullanıldığı eserde, Arapça ve Farsça kelimelerin kullanım oranı Türkçe kelimelere kıyasla daha fazladır. Bazı mısra ve beyitlerde Türkçe kelimelere hiç yer verilmemiştir:

Bahr-i zaḥḥâr-ı kemâlât u melâzu'l-kümmelin

Terkîb-i bendde iç âhengin “-idi”, “aceb”, “kandadır” gibi kafiye ve rediflerin yanısıra, kelime tekrarları ile de sağlandığı görülür:

“Ey sipîhr-i bî-vefâ kân-ı vefâ n'oldı 'aceb”

Ayrıca aliterasyon ve asonanslarla da âhengin güçlendirildiği dikkati çeker:

“Aksine devriñde kaçdıñ ne saña n'oldı 'aceb “

“Ol emîn-i sırr-ı pînhân 'ârîf-i râz-ı nihân”

Müstakîm-zâde'nin halifelik icazetini almasının üzerinden iki yıl geçtikten sonra hocası Tokâdî Emîn Efendi vefat etmiştir. Şeyhinin vefatının ardından derin bir üzüntü yaşayan şair bu üzüntüsünü her fırsatta dile getirmiştir. Şiirin genelinde bir matem havası söz konusudur. Bu matem havası, “âh”, “hayf”, “dirîgâ”, “el-amân” gibi ünlemlerle sağlanmıştır. “Ne ettin”, “kandadır”, “ne oldu acaba” gibi, tecâhül-i ârif sanatının ustaca kullanıldığı beyitlerde, ölüm karşısında duyulan acı okuyucuya güçlü bir şekilde hissettirilmiştir.

Terkîb-i bendin muhtevası incelendiğinde dikkati çeken en önemli husus “felek” kavramıdır. Şair, felek kelimesinin baht, talih anlamının tevriyeli bir şekilde kullanmıştır. Eski astronomi anlayışına göre dünya sabittir ve felekler dönmektedir. Dokuz kattan oluştuğuna inanılan gökyüzünde, dokuzuncu kat olan felekü'l-eflâk; diğer feleklerin batıdan doğuya olan doğal dönüşünü tersine çevirmektedir. Bu da yıldızların birbirlerine ve burçlara olan uzaklığına tesir etmektedir. Yıldızların insanların talihine etki ettiği inancına bağlı olarak da feleğin tersine dönmesi talihsizliklerin sebebi olarak gösterilmektedir.¹⁸ Divan şiirine Fars edebiyatından geçmiş bu gelenek şairler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Müstakîm-zâde de feleğin tersine dönmesi ve hocasının vefatı arasında böylesi bir ilgi kurmuş ve şiir boyunca feleği suçlamıştır. Mersiyelerin tipik özelliklerinden olan feleğe sitem bu eserde de etkisini fazlasıyla hissettirmektedir.

Şair mersiyesinde, Tokâdî'nin hayatına dair bilgilere de yer vermiştir. Mehmed Emîn Efendi'nin tefsir ve hadis ilminde mütebahhir bir zat olduğu, Ahmed-i Nahlî'den hadis, Yekdest Ahmed-i Cüryânî'den tarikat icazeti aldığı, Ayvansaray'da Emîr-i Buhârî Tekkesi'nde şeyhlik yaptığı, kabrinin Zeyrek'te olduğu gibi bilgiler şairin okuyucuya aktardıklarıdır. Ayrıca müellif, şeyhinin vefat tarihine de mersiyesinde yer alan bir mısra ile tarih düşmüştür. Bahsi geçen mısraın harflerinin ebceddeki karşılığı, Tokâdî'nin vefat tarihi olan 1158 /1746'dır:

¹⁸ Cemal Kurnaz, “Felek (Edebiyat)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1995) 12: 306.

“اولدى لاهوته روان الله ديوب روح امين“

Müstakîm-zâde'nin terkîb-i bendinde diğ er mersiyelerde oldu ğ u gibi, ö len kimsenin faziletlerine dair medhiyeler geniş yer tutar. Ş air Tokâdî için eser boyunca; “nahl-i tahkîk”, “ârif-i sırr-ı Hudâ”, “ebr-i vefâ”, “dürr-i safâ”, “ş âh-ı milket-i ma'nâ” gibi övgü dolu ifadeler kullanmıştır.

Mersiyelerde ö len kişi için yapılan dua etme geleneğ i, Müstakîm-zâde'nin mersiyesinde de yer bulmuştur. Ş air, çok sevdiğ i hocası için dua ve niyazda bulunmuştur:

*Hürmetine pâdişâh-ı mürseliñ yâ Rabbenâ
Eyle dervîş iñ emîn-i aşka vaşlıñ cilve-gâh*

*Görmeyüp bir dem yübüset rüz-ı rüstâ-ñizde
Neşve-dâr olsun rañîk-i aqdesiyle yâ İlâh*

Mersiyelerde duaların yanısıra beddualara da yer verilmiştir. Müstakîm-zâde de hocasının vefatı karşısında duyduğ u hüznü feleğ e beddua ederek şöyle ifade etmiştir:

*Ol tabîb-i hîlekâr-ı rûzgâr âñir aña
ñikmet Allâh'ın ki merg-âlüd ş undı ş erbet âh
Ehl-i Haqq'ın düşdi çeşm-i rağbetinden çün sirişk
Yerlere geçsün yeridir çarñ-ı bî-emniyyet âh*

Müstakîm-zâde'nin hocasının ö lümü ile ilgili kullandığı ifadeler oldukça naiftir. “Bezm-i bâkîde mey-i vuslat çeküp oldı mest”, “Kat' olup şîrâzesi hayfâ ki şîr-i pençeden”, “Hayf hâk ol nahl-i sad-bergi der-âğüş eyledi.”, “Lânesinden itdi pervâz ol hümâ”, “Hâceğânın serveri terk itdi tahtın” gibi ifâdeler, onun hocasına karşı hürmet ve muhabbetini göstermesi bakımından dikkate değ erdir.

Müstakîm-zâde birçok ilim dalında oldu ğ u gibi; musikî alanında da bilgi sahibidir. Muhtelif makamlarda bestelenmiş ilahileri ihtiva eden bir güfte mecmuası kaleme almıştır.¹⁹ Bu fennini terkîb-i bendinde de gösteren ş air, şeyhini hânenede ve sâzendeye benzetmiştir. Çâr-gâh makamı; Türk müziğinin ana dizisidir. Tokâdî bunu taksim ettikten sonra, rast makamını yegâh ve evc makamları ile ş ad eylemiştir. Rast makamı, ümmü'l-makamdır. Bu makamdan diğ er tüm makamlara geçki yapılabilir. Yegâh ve evc makamlarında sonsuzluk duygusu hâkimdir. İlahilerin daha ziyade bu makamlarda bestelendiğ i görülür. Ş air burada en basit makamlardan başlayıp, İlâhî ve sonsuzluk duygusu veren makamlardan geçip en son kesinlik ve sonu ifade eden rast makamında görür şeyhini ki burası son merhaledir. Müstakîm-zâde; şeyhinin vefatını, sonsuz ve kesin olan bir gerçeğ e gittiğ i mesajını teşbih ve musikî terimleri ile süsleyerek vermiştir:

*Muñrib-âsâ çâr-gâh-ı unşurı taqsîm idüp
Râst-âğâzı yegâh u evcile ş ad eyledi*

¹⁹ Bk. Ş engül Sağ lam, *Müstakîmzâde'nin "Mecmûa-i İlâhiyyât" Adlı Güfte Mecmuası* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001).

Şair, terkîb-i bendine son verirken şeyhlerinin vefatının ardından derin üzüntüye kapılan dervişleri tesellî etmektedir. Bu beyitlerde, şeyhinin ardında bıraktığı dervişlerine sahip çıkan, onlara doğru yolu gösteren Müstakîm-zâde; hocasının emanetini koruyan, kâmil bir talebe portresi çizer. Bu tesellilerde, dervişler arasındaki birleştirici unsur olan Nakşibendiyye tarikatına işaret edilir. Müstakîm-zâde'nin de mensubu olduğu Nakşibendiyye tarikatı ile ilgili övgü dolu ifadeler kullanılır, bu tarikat yolunun benimsenmesi ile ilgili tavsiyelere yer verilir:

Naşibend ol naşibendâna bulup 'izzet göñül

Bil 'azîzânîñ çarîkin sâlikânîñ meslegi

Âgeh ol ey t'âlib-i sâlik budur râh-ı selîm

Olma kec-rev böyledir şart-ı çarîk-i müstakîm

Sonuç

Divan şiirinde en çok tercih edilen nazım şekillerinden biri olan terkîb-i bendlerde hemen hemen her konu işlenmiştir. İşlenen konular arasında ilk sırayı mersiye almaktadır. Müstakîm-zâde'nin terkîb-i bendi de hocası ve şeyhi Mehmed Emîn-i Tokâdî için yazılan bir mersiye konu edinmektedir. Müstakîm-zâde'nin mersiyesinde klasik mersiye tertibine uygun olarak ilk bendlerde feleğe sitem, dünyanın geçiliği gibi konular işlenmiştir. Müteakip bendlerde; Tokâdî Mehmed Emîn Efendi övülmüş, onun ölümü karşısında duyulan üzüntü ve yas dile getirilmiştir. Mersiye'nin son bölümünde ise, dua ve temennilere yer verilmiştir.

Müstakîm-zâde'nin terkîb-i bendi; gerek muhtevası gerek dil ve üslup özellikleri ile terkîb-i bendler içerisinde önemli bir mevkiye sahiptir. Vezin, kafiye ve rediflerin kusursuz kullanımı, ustaca kullanılan söz ve ses sanatları müellifin şairlik kudretini göstermektedir.

Bu çalışma ile Müstakîm-zâde'nin terkîb-i bendinden yola çıkarak onun ilmî, edebî, tasavvufî şahsiyetine dair değerlendirmeler yapılmıştır. Müstakîm-zâde'nin, şair kimliğinin yanısıra hocasını kaybetmiş bir talebe olarak duyduğu hüznün, hocası ve kendisi arasındaki ilmî, tasavvufî ve hissî bağlar dikkatlere sunulmuştur.

Trankripsiyonlu Metin²⁰

Berây-ı Mersiye-i Tokâdî eş-Şeyh Mehmed Emîn 'Abdu'r-raḥmân Cemâle'd-

²⁰ Terkîb-i Bend'in iki nüshası tespit edilmiştir. Trankripsiyonlu metin oluşturulurken kullanılan nüshalardan birincisi, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü'nde 3430/034 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Çift sütun, 16 satır hâlinde, talik hat ile kaleme alınan eser 3 varaktır. Eser ölçüleri; 198X121, 145X108 mm'dir. Şiirin bulunduğu mecmua içerisinde, 46 adet eser yer almaktadır. Bu eserler içerisinde, Tokâdî Mehmed Emîn Efendi'ye ait *Vasiyyet-nâme*, *Mektûbât*, *İrşâdü's-Sâlikîn* isimli eserler de mevcuttur. Diğer nüsha, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü'nde 3482/008 demirbaş numarası ile kayıtlıdır. Çift sütun, 21 satır hâlinde, ta'lik hat ile kaleme alınan eser 3 varaktır. Eser ölçüleri; 210X130, 147X73 mm'dir. Müstakîm-zâde'nin terkîb-i bendi dışında mecmua içerisinde, 11 eser daha yer almaktadır. Bunlardan biri, Tokâdî Mehmed Emîn Efendi'ye ait *Risâle-i Rûhiyye*, *Tuhfetü'l-Tullâb* isimli eserlerdir. Kullanılan her iki nüsha da büyük ölçüde birbirine aynıdır. Ayrıca, Terkîb-i Bend ile ilgili daha önce bir seminer çalışması yapılmıştır. Bk.

→

dîn 'Arif en-Nakşibendî tarîkaten ve'l-Ḥanefî mezheben ve'l-Mâtürîdî 'akîdeten ve'l-Koştantînî mevṭinen ve medfenen ve'l-ḥâdimî fî tekiyyeti's-Şeyḥ Ahmed Emîri'l-Buḥârî der-ḳurb-ı Ayvansaray ve'l-ḥâdim fî'r-Ravzati'l-muṭahharati ferrâseten. ('An) İbni Ḥasen b. 'Ömer en-Nakḳâş 'an eş-Şeyḥ Ahmed-i Yekdest el-Cüryânî el-Ḥalebî sülûken ve 'an eş-Şeyḥ Ahmed en-Nahlî tarîkaten ve ḥadîsen (ḳaddesa'llâhu ervâha-hüm ve esrâra-hüm ve nef'e'nâ'llâhu bi-him).²¹

Terkîb-i Bend Berây-ı Mersiyye-i İrtihâl eş-Şeyḥ Tokâtî Emîn Efendi en-Nakşibendî

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

I

Åh ez-çarḥ-ı sitem-perver emân ey bî-vefâ
Hep giribân-çâk-i destîndir seniñ bây u gedâ
Yine berk ü bârını bir naḥl-i taḥḳîkiñ füsüs
Eyledi küsterde-i ḥâk-i ḥazân bād-ı fenâ
Ney gibi åh u enîn it sine-germ ol def gibi
Ḳaldı bu ḳaşr-ı fenânıñ bezm-i zevki bî-nevâ
Ya'nî Tokâdî Emîn ol mürşid-i ehl-i yaḳîn
Nakşibend-i pâk-temkîn²² 'arif-i sırr-ı Ḥudâ
Nüh-felek dehri hezârân sâl iderse devr eger
Böyle bulmaz âsmân-ı 'âṭifet ebr-i vefâ
Ger biḥâr-ı seb'a eylerse yedi iḳlîmi devr
Bulmaya bir gevher-i zâtı gibi dürr-i şafâ
Çünkü eylersin dili ğarḳ-âb-ı firḳat ey felek
Eylemek deryâ-yı 'îrfâna ne lâzım âşinâ

Åh ez-çarḥ-ı sitem-perver emân ey bî-vefâ
Hep giribân-çâk-i destîndir seniñ bây u gedâ
Yine berk ü bârını bir naḥl-i taḥḳîkiñ füsüs
Eyledi küsterde-i ḥâk-i ḥazân bād-ı fenâ
Ney gibi åh u enîn it sine-germ ol def gibi
Ḳaldı bu ḳaşr-ı fenânıñ bezm-i zevki bî-nevâ
Ya'nî Tokâdî Emîn ol mürşid-i ehl-i yaḳîn
Nakşibend-i pâk-temkîn²² 'arif-i sırr-ı Ḥudâ
Nüh-felek dehri hezârân sâl iderse devr eger
Böyle bulmaz âsmân-ı 'âṭifet ebr-i vefâ
Ger biḥâr-ı seb'a eylerse yedi iḳlîmi devr
Bulmaya bir gevher-i zâtı gibi dürr-i şafâ
Çünkü eylersin dili ğarḳ-âb-ı firḳat ey felek
Eylemek deryâ-yı 'îrfâna ne lâzım âşinâ

داغر باقدك دل Åhl سلوكة الأمان
قيدك اول پير منير اول مرشد حقه همان

Dāġlar yaḳdıñ dil-i ehl-i sülûke el-amân
Ḳıydıñ ol pîr-i münîr ol mürşid-i Ḥaḳḳ'a hemân

II

Åhl-i dil kân kerâmet zât bi-hem-tâ idi
Ḥkmi jari idi şâh mülket-i ma'nâ idi
Nâm-daş-ı mefḥar-ı 'âlem şef'ü'l-müznibîn
Muḳtedâ-yı ḥâceġân hem rehber-i Mevlâ idi
Zât-ı pâkinde 'iyân aḥlâḳ-ı peyġamber aniñ
Bü Bekir-şıdḳ u 'Ömer-'adl ü 'Alî-ṭaḳvâ idi
Râzî u Keşşâf-tefsîr ü Buḥârî-i ḥadîs²³
Hem Buḥârî-yi 'azîzân-ı daḳâyıḳ-zâ idi
Zâhir ü bâṭında kâmil zü'l-cenâḥeyn-i ricâl²⁴

Åhl-i dil kân kerâmet zât-ı bî-hem-tâ idi
Ḥükmi câri idi şâh-ı mülket-i ma'nâ idi
Nâm-daş-ı mefḥar-ı 'âlem şef'ü'l-müznibîn
Muḳtedâ-yı ḥâceġân hem rehber-i Mevlâ idi
Zât-ı pâkinde 'iyân aḥlâḳ-ı peyġamber aniñ
Bü Bekir-şıdḳ u 'Ömer-'adl ü 'Alî-ṭaḳvâ idi
Râzî u Keşşâf-tefsîr ü Buḥârî-i ḥadîs²³
Hem Buḥârî-yi 'azîzân-ı daḳâyıḳ-zâ idi
Zâhir ü bâṭında kâmil zü'l-cenâḥeyn-i ricâl²⁴

Zeliha Dilek Keçeciler, *Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddîn'in Terkîb-i Bend'i* (Yüksek Lisans Seminer Ödevi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018).

²¹ 3430/34.

²² Yazma nüshada bu kelimedden sonra "ol" kelimesi yer almaktadır. Vezne uymadığı için transkripsiyonlu metne dahil edilmemiştir.

²³ Mehmed Emîn-i Tokâdî; Kâdî ve Keşşâf Tefsirleri'ni ezberle bilen; hadis ilminde mütebahhir bir zat idi. Şeyhülislâm Mirzâ-zâde Muhammed Emîn Efendi'den İslâmî ilimlere dair eserleri okuyup, Yekdest Ahmed-i Cüryânî-i Nakşibendî'den hadis icazeti almıştır. Bk. Ali Emîri Efendi, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*, Haz. İdris Kadioġlu (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 138.

²⁴ İslâmî ilimlerin yanı sıra, Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'den hat; Buhûrî-zâde İtrî Efendi, Küçük Müezzîn Mehmed Efendi, Yahyâ Nâzım Çelebi gibi hocalardan musikî; Yekdest Ahmed Efendi'den

→

صورت و سیرتده اصل فاضل دانا ایدی
حر زخار کمالات و ملاذ الکتلین
جانشین کعب و سعدالدین ایدی یکتا ایدی
صاحب التحقیق دهر ایدی علی التحقیق چون
ذاتنه استاد کل شاکرد نا برجا ایدی

بی حقیقتدر حقیقتده فئادن چکدی دست
بزم باقیده می وصلت چکوب سیر اولدی مست

Şüret ü sîretde vâşıl fâzıl-ı dâñâ idi
Baħr-i zaħhâr -ı kemâlât u melâzu'l-kümmelin
Câ-nişîn-i Ka'b u Sa'de'd-dîn idi yektâ idi
Şâhibû't-taħkîk-i deħr idi 'alâ't-taħkîk çün
Zâtına üstâd-ı kü'l şâkird-i nâ-bercâ idi

**Bî-ħaķîkatdir ħaķîkatde fenâdan çekdi dest
Bezmi-bâķide mey-i vuşlat çeküp seyr oldı mest**

III

عکس دلخواه اوزره دوران ایدی گردون کهن
اولدی طوفان خیز و موج انکیز هم بحر محن
قلدی آجزای کتاب رآقتی بر باد باد
قطع اولوب شیرازه سی حیفا که شیر پنجه دن
قطب دوران خانه سندن سیر باقی ایلیوب
ربع مسکون فنا چون قالدی خالی نقطه دن
حیف دیوان خانه ء فضل و معارف شاهنک
اولدی درویشانی دل ریشان ایدوب ترک وطن
چرخ ظالم جان آریاب هنر قصدین ایدوب
قالدی أصحاب سلوکک قالبی بی روح و تن
قبل توجه تیغ روحی چون دکندر در غلاف
کاری شمشیریک دخی آسان اولور عریان ایکن
یوق امید اقلیم عرفان بر دخی معمور اوله
قالدی خالی ملک معنی بویله عارف شاهن

حیف خاک اول نخل صد برکی در آغوش ایلدی
حسرتیله عندلیب دل دخی جوش ایلدی

'Aks-i dil-ħāh üzre devrān idi gerdün-ı kühen
Oldı tûfān-ħîz ü mevc-engiz hem baħr-i miħan
Kıldı eczâ-yı kitab-ı re'feti ber-bād bād
Kaç olup şîrâzesi ħayfâ ki şîr-i pençeden²⁵
Kıtḫ-bi devrān ħānesinden seyr-i bâķi eyleyüp
Rub'-ı meskün-ı fenâ çün kâldı ħâlî noķtadan
Ĥayf divān-ħāne-i fâzî ü ma'ārif şāhınıñ
Oldı dervîşāni dil-rîşān idüp terk-i vâtan
Çarḫ-ı zālîm cān-ı erbāb-ı hüner kaşđın idüp
Kâldı aşḫāb-ı sülûkuñ kâlıbı bî-rûḫ u ten
Kıl teveccüh tiğ-i rûḫı çün degildir der-ğulāf
Kârı şemşîriñ daḫi âsān olur 'üryān iken
Yoķ ümîd iķlîm-i 'îrfān bir daḫı ma'mûr ola
Kâldı ħâlî mülk-i ma'nâ böyle 'ārif şāhdan

**Ĥayf ħāk ol naḫl-i şad-bergi der-âğüş eyledi
Ĥasretiyle andelib-i dil daḫı cüş eyledi**

IV

أي سپهر بي وفا كان وفا نوادی عجب
نیلدک اول بحر عرفان و صفا نولدی عجب
أي کدر کستر نه کوردک اول دلی آیینه ده
عکسنه دورکده قصدک نه سکا نولدی عجب
راه طلاب سلوکک رهبر مشعل کشی
نور چشمان عزیزان هدا نولدی عجب
سرتسر اهل کماله سایه دولت ایدی
لانه سندن ایندی پرواز اول هما نولدی عجب
ایلین طی خاتمک فن کرمده دفترین
اول مشار بالبنان فص سخا نولدی عجب
تا بروز حشر أسیر شام تار فرقته
جمع اهل درد ایچون شمع ضیا [نولدی عجب]
قنده در آیا اول بدر نور محض أوج حق
قنده پرتو باشد مهر خدا نولدی عجب

دیده ء دل خلق حسن آراسنه حیران ایدی
کوش عالم نطق جان بخشاسنه حیران ایدی

Ey sipihr-i bî-vefâ kân-ı vefâ n'oldı 'aceb
N'eylediñ ol baħr-i 'îrfān u şafâ n'oldı 'aceb
Ey keder-küster ne gördüñ ol dili âyîne
'Aksine devriñde kaşđıñ ne saña n'oldı 'aceb
Rāh-ı ḫullāb-ı sülûkuñ rehber-i meş'al-keşi
Nür-ı çeşmān-ı 'azîzān-ı hüda n'oldı 'aceb
Ser-te-ser ehl-i kemāle sāye-i devlet idi
Lānesinden itdi pervāz ol hümâ n'oldı 'aceb
Eyleyen ḫay ħātemiñ fenn-i keremde defterin
Ol müşārun bî'l-benān faşş-ı şehâ n'oldı 'aceb
Tâ be-rüz-ı ħaşr esîr-i şām-ı târ-ı firķate
Cem'-i ehl-i derd için şem'-i ziyâ [n'oldı 'aceb]
Kandadır âyâ o bedr-i nür-ı maḫz-ı evc-i Ĥaķ
Kanda pertev-bāşdır mihr-i Ĥudâ n'oldı 'aceb

**Dide-i dil ħulķ-i ħüsn-ārāsîña ħayrān idi
Güş-i 'ālem nuḫ-ı cān-baḫşāsına ħayrān idi**

tasavvufi ilim ve terbiye almıştır. Bk. Mehmet Akkuş, "Mehmed Emin-i Tokadı'nin Hayatı ve Eserleri", *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Ed. Hayri Bolay, Mustafa Yazıcıoğlu, v.dğr. (Tokat: Şeyhülislâm İbn Kemal Araştırma Merkezi Yayınları, 1987), 522.

²⁵ Mehmed Emîn-i Tokâdî şîr-pençe hastalığı sebebi ile vefat etmiştir. Şîr-pençe; ense ve sırtın üst bölgesini tutan ve genelde diyabetik hastalarda görülen; ölümcül sonuçlara varabilen bir karbonkül (çıban) dūr. Bk. Berna Aksoy, "Şirpençe ve Yaygın Skar Oluşumu", *Türk J Dermatol* 12 (2018): 61.

V

أه اول أهل سلوك مقتداسی قنده در
 راه اصحاب هدانك پیشوای قنده در
 شیخ و شایب ایلدی محزون دل بی اختیار
 پیرارباب ذلك صاحب عیاسی قنده د
 لانه ارشاددن پرواز علیین ایدن
 دلجناحین هم دهرک هماسی قنده در
 اول امین سر پنهان عارف راز نهان
 کوهر دریای عرفان آشناسی قنده در
 کیمه وصلت خواه حق شمدی ایدر عشق نیاز
 أهل درك تسلیت بخش دواسی قنده در
 رو براه وصل حق اولمش او روح پر فتوح
 جلوه گاه خیمه مهمان سراسی قنده در
 خاک پای توتیا سار اولی الأیصار ایدی
 عاشقانك كحل چشم إنجیاسی قنده در
 قنده دفن اولدیسه کنز سر یاری اول امین
 کعبه العشق حقدر تا بمحشر اول زمین

Âh ol ehl-i sülûkuñ muqtedâsı kânadır
 Râh-ı aşâb-ı Hüdâ'nın pişvâsı kânadır
 Şeyh u şâbbı eyledi maḥzûn-dil bî-ihtiyâr
 Pîri erbâb-ı diliñ şâhib-‘aşâsı kânadır
 Lâne-i irşâddan pervâz-ı ‘illiyîn iden
 Zû'l-cenâheyn-i himem dehrîñ hümâsı kânadır
 Ol emîn-i sır-ı pinhân ‘ârif-i râz-ı nihân
 Gevher-i deryâ-yı ‘irfân âşinâsı kânedir
 Kime vuşlat-ḥ’âh-ı Ḥaḫ şimdi ider ‘aşq-ı niyâz
 Ehl-i derdiñ tesliyet-baḥş-ı devâsı kânedir
 Rû-be-râh-ı vaşl-ı Ḥaḫ olmış o rûḥ-ı per-fütûḥ
 Cilvegâh-ı ḥayme-i miḥmân-serâsı kânedir
 Ḥâk-i pâyi tütüyasâr-ı uli’l-ebşâr idi
 ‘Âşıkânîñ kuḥl-i çeşm-i incilâsı kânedir
Ḳanda defn oldısa kenz-i sır-ı Bârî ol Emîn
Ka‘betü’l-‘uşşâq-ı Ḥaḫ’dır tâ-be maḥşer ol zemîn

VI

چرخ کج رو دست بوسنده ایدرکن سرعت أه
 دست مرکه عاقبت کیردی حبیب ثروت أه
 شاه إقليم فضا نلن قالب کشور تهی
 خواجکانك سروری ترک ایتدی تختن حسرت أه
 نقد جانن برگ سبز وصل حق ایتسه نوله
 طالبی أهل کرم رد ایتمز اولدر حکمت أه
 بزم نه توي فلکده صوندیلر نه جام مرک
 خاکه دوشدی جرع وش جم جاه تخت عزت أه
 ایدوب استکثار اول جام هلالك دورینی
 بر دلم نانی دریغ ایتدی سپهر نکبت أه
 اول طیبیلر حبله کار روزکار آخر اکا
 حکمت اللهك که مرک الود صوندی شربت أه
 أهل حقک دوشدی چشم رغبتندن چون سرشک
 بیرلر کچسون بیریر چرخ بی امنیت أه
 بیشه زار وصلتته بیر ایدی اول پیر منی
 پنجهء شیر اجلدن شیر مرکه اولدی سیر

Çarḫ-ı kec-rev dest-bûsında iderken sür‘at âh
 Dest-i merge ‘âkıbet girdi²⁶ ḥabîb-i şerwet âh
 Şâh-ı iḳlîm-i fezâ’ilden ḳalup kişver tehi
 Ḥâcegânîñ serveri terk itdi taḫtın ḥasret âh
 Naḳd-i cânın berg-i sebz-i vaşl-ı Ḥaḫ itse n’ola
 Tâlibi ehl-i kerem redd itmez oldur hikmet âh
 Bezm-i nüh-tüy-ı felekde şundılar nüh-câm-ı merg
 Ḥâke düşdi cür‘a-veş Cem-câh-ı taḫt-‘izzet âh
 İdüb istiksâr ol câm-ı hilâlîñ devrini
 Bir dilim nânı dirîḡ itdi sipîhr-i nekbet âh
 Ol ḫabîb-i ḫilekâr-ı rûzgâr âḫir aña
 Ḥikmet Allâh’ın ki merg-âlud şundi şerbet âh
 Ehl-i Ḥaḫḳ’ın düşdi çeşm-i raġbetinden çün sirîşk
 Yerlere geçsün yeridir çarḫ-ı bî-emniyyet âh

Bîşezâr-ı vuşlata bebr idi ol pîr-i münîr
Pençe-i şîr-i ecelden şîr-i merge oldı seyr

VII

بلبل دل حسرتیله أه و فریاد ایلدی
 چن کل صد پاره بو غم انی بریاد ایلدی
 اولا ایوانسراده خانقاه میرده
 ذاتتی عرفانه یاری شیخ ارشاد ایلدی
 محبس جسمندن آخر مرغ روح اقدسی

Bülbül-i dil ḥasretiyle âh u feryâd eyledi
 Çün gül-i şad-pâre bu gam anı ber-bâd eyledi
 Evvelen eyvân-serâda ḫânkâh-ı Mîr‘de²⁷
 Zâtını ‘irfâna Bârî şeyḫ-i irşâd eyledi
 Maḥbes-i cisminden âḫir murġ-ı rûḫ-ı aḳdesi

²⁶ Yazma nüshada bu kelimeden sonra "o" zamiri yer almaktadır. Vezne uymadığı için transkripsiyonlu metne dahil edilmemiştir.

²⁷ Mehmed Emîn-i Tokadî'ye, Otakçılar ve Eyüp'te yer alan tekkelerin şeyhliği teklif edilmişse de kabul etmemiş, nihayet Tatar Ahmed Efendi'nin vefatı ile şeyhsiz kalan Ayvansaray'daki Emîr-i Buhârî Tekkesi şeyhliğini hankahda oturmama şartı ile kabul etmiştir. Bk. Halil İbrahim Şimşek, "Mehmed Emîn Tokadî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvûfî Şahsiyeti", *Tokat Sempozyumu* 01-03 Kasım 2012 *Bildiriler*, Ed. Ali Açikel, Samettin Başol, v.dğr. (Tokat: Özyurt Matbaacılık, 2012), 390.

صحن إطلاق وصل حقه آزاد ایلدی
مطرب آسا چرگاه عنصری تقسیم ایوب
راست آغاز یگه و اوجله شاد ایلدی
ایلیوب باریده باری فیضی بارانن آنی
باغ وصله وحده کوی ایندی افراد ایلدی
عالم وحدتده عین جمع بزم وصلته
شمع نیر بر تو روحن ضیا داد ایلدی
قیل رجای دستگیری آل آچوب درکاهنه
دست شکوه چاک حبیب حزن بیداد ایلدی

یازدیلر تاریخ اولنجه قرب زیرکده دفین
اولدی لاهوته روان الله دیوب روح آمین

Şahn-ı ıtlâk-ı vişâl-i Hâkık'a âzâd eyledi
Muṭrıb-âsâ çârgâh-ı 'unşurı taqşım idüp
Râst-âğâzı yegâh u evcile şâd eyledi
Eyleyüp bârîde Bârî feyzi bârânın anı
Bâğ-ı vaşla vaḥdehu küy itdi ifrâd eyledi
Âlem-i vaḥdette 'ayn-ı cem'-i bezm-i vuşlata
Şem'-i neyyir pertev-i rûhın ziyâ-dâd eyledi
Kıl recâ-yı dest-giri el açub dergâhına
Dest-i şekve-çâk ḥabîbi ḥüzün-i bî-dâd eyledi

Yazdılar tarih olunca kurb-ı Zeyrek'de defin²⁸
Oldı lâhûta revân Allâh diyüb rûh-ı Emîn²⁹

VIII

قیله کاه واصلان بیل سده علیاسنی
قیله کاه احترام ایت مسلک و الاسنی
آ گهان نقشیندانک کوکل قابل شهود
آستانندن بقانک جنت الماوا سنی
ایلیوب حبس نفس اول آشنای بحر عشق
دم بدم بول فیض حقه در بی همتاسنی
کچ تکونندن سیلوب هستی نقوشن جمله
بول خلوص بال ایله تمکین و استغناسنی
بزم أسرار خدایه باب إخفادن کیروب
سیر سر ایت ظاهرک ترک ایله هوی و هاسنی
راه بی صیت و صدادر مسلک صدیق حق
بول قول اول دم بسنکانک بی درا داراسنی
بیل غبار آستان خواجگانی کیم ایسه
بول عزیزانک اولوب چشم آشنا غبراسنی

سالک شه راه حق اول خانقاه ء وحدته
مالک و آگاه صدق اول جلوه کاه ء وصلته

Kıblegâh-ı vâşılân bil sūdde-i 'ulyâsını
Kıblegâh-ı iḥtirâm it meslek-i vâlâsını
Âgehân-ı naqşibendânın gönül kâbil şuhûd
Âsitânından beḳânın cennetü'l-me'vâsını
Eyleyüp ḥabs-i nefes ol âşinâ-yı baḥr-i 'aşk
Dem-be-dem bul feyz-i Hâkık'ın dürr-i bî-hem-tâsını
Geç tekevündün silüp hestî nuḳûşın cümleten
Bul ḥulûş-ı bâlile temkîn ü istiğnâsını
Bezm-i esrâr-ı Hudâ'ya bâb-ı iḥfâdan girüp
Seyr-i sırr it zâhiriñ terk eyle hüy u hâsını
Râh-ı bî-şît ü şadâdır meslek-i şiddik-i Hâk
Bul kûl ol dem-bestegâhın bî-derâ dârâsını
Bil gubâr-ı âsitân-ı ḥâcegânı kim ise
Bul 'azîzânın olup çeşm-âşinâ gâbrâsını

Sâlik-i şeh-râh-ı Hâk ol ḥânkâh-ı vaḥdete
Mâlik ü âgâh-ı şidḳ ol cilvegâh-ı vuşlata

XI

مدخل آزادگاندر خواجگانک مسلکی
شاه راه اکهاندر واصلانک مسلکی
نقشبند اول نقشبندان بولوب عزت کوکل
بیل عزیزانک طریقن سالکانک مسلکی
بنده کمترلری هپ خواجه أحرار اولر
چون قول اولمقدر کوکل آزادگانک مسلکی
اشته از جمله آمین سر حق عارف بری
سالک درکاهی مامن هم امانک مسلکی
شیخ و شابه تا صباوتدن صراط مستقیم
پیروان پیر معصوم الهدانک مسلکی
هوش در دم سفر خلوت نظر در بر قدم

Medḥal-i âzâdegândır ḥâcegânın meslegi
Şâh-ı râh-ı âgehândır vâşilânın meslegi
Naqşibend ol naqşibendâna bulup 'izzet gönül
Bil 'azîzânın tarihân sâlikânın meslegi
Bende-i kemterleri hep ḥ'âce-i aḥrâr olur
Çün kûl olmaḳdır gönül âzâdegânın meslegi
İşte ez-cümle emîn-i sırr-ı Hâk 'arif biri
Sâlike dergâhı me'men hem emânın meslegi
Şeyḥ u şâbbe tâ şabâvetden şîrât-ı müstakîm
Peyrevânı pîr-i ma'şûmu'l-hüdâ'nın meslegi
Hûş der-dem hem sefer ḥalvet nazar-der-ber-ḳadem³⁰

²⁸ Mehmed Emîn-i Tokadî'nin kabri, Zeyrek'te Pîrî Paşa Camii Kabristanı'ndadır. Mezar taşındaki kitabe; talebesi Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi'ye aittir. Kâtib-zâde Muhammed Refî' Efendi hattıyla kabre nakşedilmiştir.

²⁹ Bu mısra, Şeyh Mehmed Emîn-i Tokadî'nin vefatına Müstakîm-zâde'nin düştüğü tarihtir. Mezkur mısraın harfleri ebced hesabına göre; 1158/1746 tarihini göstermektedir.

³⁰ Müstakîm-zâde burada, Nakşibendîlik tarikatının kelimat-ı kudsiyyesi yani seyir ve sülukta uygulanan on bir esasından bahsetmektedir. Müellif; kelimat-ı kudsiyyeden, "hûş der-dem", "sefer der-vatan",

بوئلر رفتار تطهیر جنانک مسلکی
 شرع عرفانک حقیقتده طریق جملہ بر
 وصلته پیوسته مردان خدانک مسلکی
 آکہ اول آی طالب سالک بودر راه سلیم
 اولمه کج رو بویله در شرط طریق مستقیم

Böyledir reftâr-ı tahtîr-i cenânîñ mesleği
 Şer'î-i 'irfânîñ haқиқatde tarîkı cümle bir
 Vuşlata peyveste merdân-ı Hüdâ'nîñ mesleği

Āgeh ol ey tâlib-i sâlik budur râh-ı selîm
 Olma kec-rev böyledir şart-ı tarîk-i müstakîm

X

ختم وصف خواجگانک ایله یتر سوز و گداز
 خواجگانک ختم وصفنده اولوب اوراد ساز
 نقشبندی کبروی هم نور بخشیدر رجال
 ورد فتح و حزب ختم ایله کوکل ایله نیاز
 یا الهی حرمتینه اول رجال کملک
 انلره چشم آشنا قیل قالمسون دل دیده باز
 جمله دن پیرم نکهدارم محمد نام داش
 عبد رحمان و جمل الدین آمین شهر راز
 أحمد یك دستدن آلوب طریقته آلی
 باغ نخلیدن حدیث احمده بولدی جواز
 بیگسان بندگانله اولمشیدی داد رس
 سالکانی ایلر ایدی آشنای بی نیاز
 یا حبیب الله ه اولان حب تام آسلمی
 کیم حدیث پاکى اولمشدر کمالینه طراز

صدق حق حال اولمش ایدی عالم ناسوتده
 ایده حق صدیق اکبر هم دمى لاهوتده

Ĥatm-i vaşf-ı hâcegân eyle yeter sûz u güdâz
 Hâcegânîñ ĥatm-i vaşfında olup evrâd-sâz
 Naқşibendî Kübrevî hem nûr-baқşıdır ricâl
 Vird-i fetĥ u ĥızb-i ĥatm ile gönül eyle niyâz
 Yâ İlâhî ĥürmetine ol ricâl-i kümmeliñ
 Anlara çeşm-âşinâ kıl kalmasun dil-dîdebâz
 Cümleden pîrim nîgeh-dârım Muĥammed nâm-daş
 'Abd-i Raĥmân u Cemâle'd-dîn emîn-i şeh-r-i râz³¹
 Ahmed-i Yekdest'ten alup tarîkatde eli³²
 Bağ-ı Naĥlî'den ĥadîs-i Ahmed'e buldı cevâz³³
 Bî-kesân-ı bendegâna olmuş idi dâd-res
 Sâlikâmı eyler idi âşinâ-yı bî-niyâz
 Yâ Ĥabîba'llâh'a olan ĥubb-ı tâmm-ı eslemi
 Kim ĥadîs-i pâki olmuşdur kemâlîne tırâz

Şıdķ-ı Haқ-ĥâl olmuş idi âlem-i nâsütde
 İde Haқ Şıddîķ-ı ekber hem-demi lâhütde

XI

نه بشر دستنده در بو نه سپهرک وار آلی
 خیر و شرده یوق خدادن غیرى ذاتک مدخلی
 إرجعی امرینه رام اولمقدر آخر حال نفس
 آنبیا و اولیا جمله رجالک کملی
 قطب و غوث و سیما حقا کبیبی مصطفی
 علت غائیه سی خلق جهانک اولی
 بحر عرفان آشناسی من عرف عارف منش
 منبع فیض لدن حق اولان هر بر ولی
 جان آتر تن ترکینه وصلته لذت باب اولوب
 تلخ اولور حظ وجودی ذوق شرب و ماکلی

Ne beşer destindedir bu ne sipihriñ var eli
 Ĥayr u şerde yoқ Hüdâ'dan ĥayrı zâtıñ medĥali
 İrci'î³⁴ emrine râm olmaқdır âĥir ĥâl-i nefis
 Enbiyâ vü evliyâ cümle ricâlîñ kümmeli
 Kuţb u ĥavs u siyyemâ Ĥaқķ'ıñ ĥabibi Muştafâ
 'İllet-i ĥâ'iyyesi ĥaқķ-ı cihanîñ evveli
 Baĥr-ı 'irfân âşinâsı men 'aref³⁵ ârif-meniş
 Menba'-ı feyz-i ledünn-i Ĥaқķ olan her bir velî
 Cân atar ten terkine vuşlâtla lezzet-yâb olup
 Telĥ olur ĥazż-ı vücûdı zevķ-i şurb u me'keli

"halvet der-encümen", "nazar ber-kadem" gibi dört prensibe bu sırayla yer vermiştir. Hûş der-dem; nefes alıp verirken her an Allah'ı hatırlamak, onun farkında olmaktır. Sefer der-vatan; sâlikin tasavvuf yolunda ilerlerken kötü huylarından kurtulup güzel huylara geçmek için azmetmesi anlamına gelir. Halvet der-encümen; seyr ü sülûk yolundaki kişinin kendisini toplumdan soyutlamadan halk içinde Hak'la birlikte olması demektir. Nazar ber-kadem; kişinin bakışlarını kendi adımlarına yöneltmesidir. Yani sâlikin tasavvuf yolunda hep ileriye bakıp, manevî ilerleme yoluna odaklanmasıdır. Müstakîm-zâde, Nakşibendiyye tarikatının usul ve esasları ile ilgili görüşlerine muhtelif eserlerinde de yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Serpil Ocak, *Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin'in Nakşibendiyye Tarikatının Usûl ve Adâbına Dair Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2014).

³¹ Aslen Diyarbakır'lı olan Tokâdî 1075(1664) yılında Tokat'ta dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Hasan, dedesi Ömer en-Nakkâş'tır. "Tokâdî Emîn Efendi" ismiyle meşhur olmuş,"Cemâleddin" lakabını kullanmış, "Ebû Mansûr ve Ebû'l-Emân" isimleri ile künyelenmiştir. Bk. Osman-zâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015), 77.

³² Tokâdî Emîn Efendi, Yekdest Ahmed-i Cüryânî-ni Nakşibendî'den hilafet icazeti almıştır.

³³ Tokâdî Emîn Efendi, Muhaddis Ahmed b. Muhammed en-Nahlî'den hadis icazeti almıştır.

³⁴ Fecr 89/28: "Sen ondan razı, o da senden razı olarak Rabbine dön."

³⁵ "Kendini bilen Rabbin bilir."

ویردی دیدار ازل سیرینه جان مشتاق حق
قالدرب تن پرده سین سیر جماله منجلی
ایله دامن در میان جانانه جان ویر یوق دیمه
واقف اولنر بو سره بزل ایدر وارین بلی

چشم ظاهر بینه اولدی موت صوری افتراق
وصل حقتر آکهان آکا چکرلر اشتیاق

Virdi dîdâr-ı Ezel seyrine cân müştâk-ı Hâk
Kaldırıp ten perdesin seyr-i cemâle münceli
Eyle dâmen der-miyân cânâna cân vir yoğ dime
Vâkıf olanlar bu sırra bezl ider varın belî

Çeşm-i zâhir-bîne oldı mevt-i şûrî iftirâk
Vaşl-ı Hâk'dır âgehân âña çekerler iştiyâk

XII

کرچه راه وصلت حق پر خطر عسرتلی را
لیک بولور بيسری رهبرانده صاحب انتباه
جنت و حور و قصوره استه بین بولسون وصول
عاشق دیداره چون بسدر جمال حق پناه
حرمتینه پادشاه مرسلک یا رینا
ایله درویشک آمین عشقه وصلک جلوه گاه
آندی امر ماسوایی چون وراي ظهورینه
بولدی بی طی سجل قید هستیده رفاه
رؤیت دیدار حقه جانندن مشتاق ایدی
شوقیله اولدی فضای قدسه نا گاه رو بره
إعتراف وحدت ذاتن ایدردی صدقله
محض لطفندن اولوب ذنب وجودین عفو خواه
کورمیوب بر دم بیوست روز رستاخیزده
نشوه دار اولسون رحيق اقدسيله یا إله

عقدده إشکالی حل اولدی بو یوزدن صالحه
قیل توجه ایله إستمدادا إهدا فاتحا

Gerçi rāh-ı vuşlat-ı Hâk pür-ḥaṭar ‘usretli rāh
Lîk bulur yūsri rehber anda şāhib-intibāh
Cennet ü ḥūr ü kuşūra isteyen bulsun vuşül
‘Aşık-ı dil-dāra çün besdir cemâl-i Hâk penâh
Hürmetine pâdişâh-ı mürseliñ yâ Rabbenâ
Eyle dervîşin emîn-i ‘aşka vaşlın cilvegâh
Atdı emr-i mâsivâyı çün verâ-yı zâhrına
Buldı bî-ṭayy-ı sicill-i kayd-ı hestîde refâh
Rû’yet-i dîdâr-ı Hâk’a cândan müştâk idi
Şevķile oldı fezâ-yı kudse nâ-geh rû-be-râh
İ’tirâf-ı vaḥdet-i zâtın iderdi şidķile
Maḥz-ı lutfundan olup zenb-i vücûdın ‘afv-ḥ’âh
Görmeyüp bir dem yübüset rûz-ı rûstâ-ḥizde
Neşve-dâr olsun raḥîķ-i aķdesiyle yâ İlâh

‘Uķde-i işkâli ḥall oldı bu yüzden şâliḥe
Kıl teveccüh eyle istimdâden ihdâ fâtiḥa

Metnin Günümüz Türkçesiyle Nesre Çevirisi

I

1. Ey vefasız ve eziyet etmeyi seven felek; senden “el-amân” deriz. Zenginin (de) yoksulun (da) yakasını senin elin yırtmıştır.

2. Yokluk rüzgarı yine, bir hakikat ağacının yapraklarını ve meyvesini sonbahar toprağına serdi; yazık.

3. Ney gibi ah et ve inle; def gibi yüreğın yansın. (Çünkü) bu yokluk sarayının zevk meclisi sadâsız kaldı.

4. Yakın ehlinin mürşidi, Nakşibendîliğin temkin makamında olan, Allah’ın sırlarını bilen yani Tokâdî Emîn (vefat etti).

5. Dokuz katlı gök, binlerce yıl dönse de; böyle şefkatli gökyüzü ve vefalı bir bulut bulamaz.

6. Yedi deniz, tüm dünyayı dolaşsa senin zatının cevheri gibi bir saf inci bulamaz.

7. Ey felek; gönülleri ayrılık suyunda boğduğun için (artık onları) marifet deriyasında yüzdürmene gerek yok.

8. (Ey felek, senin elinden) el-amân; (çünkü sen) etrafına nur saçan pire (ve) Allah’ın mürşidine kıyarak süluk ehlinin gönlünde yaralar açtın.

II

1. Gönül ehli, keramet ocağı, eşsiz bir kimse idi. Sözüne itibar edilir idi, mana

ülkesinin şahı idi.

2. Günahkarların şefaathçisi, âlemin iftihar vesilesi (Hz. Peygamber) ile aynı ismi taşıyordu. Hocaların örnek aldığı biri, aynı zamanda Allah'ın rehberi idi.

3. Onun temiz şahsiyetinde görülen peygamber ahlakıdır. Hz. Ebû Bekir sadakatli, Hz. Ömer adaletli, Hz. Alî takvalı idi.

4. Keşşâf ve Râzî Tefsirleri'ni, Sahîh-i Buhârî'yi tüm incelikleri ile açıklardı. Zamanın müdekkikleri arasında Buhârî (gibi) idi.

5. Zahirî ve batınî (ilimlerde) en üst mertebede, her iki ilimde de üstad idi. Görünüşü ve ahlaki ile (Allah'a) ulaşmış, faziletli (bir) âlim idi.

6. Kemalatın coşkun denizi ve kamillerin sığınağı idi. Ka'b ve Sa'deddîn makamlarına oturan, eşsiz biri idi.

7. Tahkik ilminde zamanın muhakkiki idi. Bütün üstadlar onun yanında (mektebe yeni gelmiş) yeri belli olmayan talebe (gibi) idi.

8. Gerçekte var olmayan kişi (bu) dünyadan el çekmiştir. Sonsuzluk meclisinde vuslat şarabı içerek sarhoş olmuştur.

III

1. Yıpranmış dünya, gönlün isteklerinin aksine dönüyordu. (Onun için) sıkıntılar denizinde fırtına ve dalgalanma oldu.

2. Yazık ki, aslan pençesi merhamet kitabının şirazesini kesince, rüzgar (bu kitabın) sayfalarını darmadağın etti.

3. Zamanın kutbu; evinden sonsuzluk gezisine çıkınca; dörtte biri dolu olan dünya noktasız kaldı.

4. Yazık; fazilet ve irfan sarayı padişahının dervişleri, gönülleri yaralı bir halde vatanlarını terk ettiler.

5. Zalim felek, marifet erbabının canına kast edice dervişlerin vücutları ruhsuz ve tensiz kaldı.

6. (Ona) teveccüh et çünkü ruh kılıcı kınında değildir. Kılıç yalın iken kesme işini kolay yapar.

7. İrfan ülkesinin bir daha gelişip güzelleşmeye (dair) ümidi yok. (Çünkü) mana ülkesi, böylesi bilgili bir padişahı kaybetti.

8. Yazık, toprak o yüz yapraklı hurma ağacını kucakladı. Gönül bülbülüm de onun hasretiyle coştı.

IV

1. Ey vefasız felek, vefa kaynağına ne oldu acaba? Safa ve irfan denizine ne yaptın; ne oldu acaba?

2. Ey keder yayıcı (felek) o gönül aynasında ne gördün? Tersine dönmekle neyi amaçlıyorsun, sana ne oldu acaba?

3. Tarikat talebelerinin yolunun meşale taşıyan rehberi, hidayet velilelerinin gözünün nuru ne oldu acaba?

4. (O) kemal ehline baştan başa saadet gölgesi idi. O hüma kuşu, yuvasından

uçtu. Ne oldu acaba?

5. Senin mührün, cömertlik ilmi defterini dürüp büktü. O; parmakla gösterilen, cömertliğin yüzük taşına ne oldu acaba?

6. Kıyamet gününe kadar ayrılık karanlığının akşamına esir, dert ehlinin tamamına ışık kaynağı (olan kişiye) ne oldu acaba?

7. Hak burcunun halis nurunun dolunayı nerede acaba? Nerede; (o) ışık saçan, Allah'ın güneşine ne oldu acaba?

8. Gönül gözü, (onun) güzelliğini süsleyen ahlakına hayran idi. Kainatın kulağı, (onun) can bağışlayan sözüne hayran idi.

V

1. Ah o dervişlerin şeyhi nerededir? Hidayet sahiplerinin yolunun önderi nerededir?

2. Yaşlı ve genci ister istemez üzdü. Gönül erbabının şeyhi (ve) asâ sahibi nerededir?

3. İrşad yuvasından illiyîne uçan; himmetin iki kanatlısı, zamanın hüma kuşu nerededir?

4. Gizli sırları bilen ve koruyan; irfan denizinin cevherini bilen nerededir?

5. Hakk'a kavuşmayı arzu eden (kişi), şimdi kime dua ve niyazda bulunacak? Dertlilere teselli bahşeden şifa nerededir?

6. O tecelli dolu ruh, Hakk'a vuslat yoluna gitmeye hazırlanmış, dünya çadırının tecelli yeri nerededir?

7. Ayak bastığı toprak, basiret sahiplerinin gözlerine tutiyâ yeri idi. Âşıkların parlak gözlerinin sürmesi nerededir?

8. Allah'ın sırrının hazinesine emin olan kişi nereye gömüldüyse; orası, mahşer gününe kadar Hak aşıklarının Kabe'si (olacaktır).

VI

1. Ah; aksine giden felek elini öpmekte acele ederken, o varlık sevgilisi sonunda ölüm eline girdi, âh.

2. Faziletler ülkesi şâhı (gidince), ülke boş kaldı. Ah hasret, hocaların önderi tahtını terk etti.

3. Can nakdini Hakk'a kavuşmak (için) yeşil yaprak (gibi sunsa) ne olur? Ah; hikmet odur (ki) cömertlik ehli isteyeniyi geri çevirmez.

4. Feleğin dokuz katlı meclisinde dokuz ölüm kadehi sundular. Ah; yücelik tahtı makamında oturan Cem, bir yudum şarap gibi toprağa düştü.

5. Ah; uğursuz felek, o hilal gibi kadehin (elden ele) dönüşünü çok görüp, bir dilim ekmeği (ondan) esirgedi.

6. Zamanın hileci doktoru, Allâhın hikmeti ki; sonunda ona ölüm bulaşmış bir şerbet sundu.

7. Hak ehlinin rağbet gözünden gözyaşı düştüğü için, ah; bu güvenilmez felek yerin dibine batsa yeridir.

8. O nurlu pir; vuslat ormanında bebr idi. Ecelin aslan pençesinden, ölüm aslanının (eline) geçti.

VII

1. Yüz yapraklı gülü bu gam darmadağın edince; gönül bülbülü (onun) hasreti ile ah ve feryad etti.

2. İlk Ayvansaray'da Emîr-i Buhârî Tekkesi'nde (olmak üzere); Allah onu, marifete irşad şeyhi eyledi.

3. En sonunda; mukaddes ruh kuşu beden kafesinden, Allah'a kavuşmak (isteyenlerin kendilerini) salıverdikleri meydana uçtu.

4. Sazendeler ve hanenedeler gibi çâr-gâh makamının özelliklerini taksim edip, rast makamını yegâh ve evc makamlarıyla şad eyledi.

5. Bârî (olan Allah)'ın rahmet yağmuru onu serinletti, (Allah) onu vuslat bahçesine, tek başına bir semt yaptı (ve onu) daha ileriye kadar götürdü.

6. Parlak ilahî nur; birlik âleminde kavuşma meclisinin toplanmasının gözüne; yavaşlığının ışığını ışık kaynağı eyledi.

7. Dergahında el açıp (ondan) yardım dile. Felek; (o) sevgiliyi feryatsız bir keder eyledi.

8. Zeyrek yakınında defn olunca (şu) tarihi yazdılar: "Emîn'in ruhu Allah diyerek lâhût âlemine gitti."

VIII

1. (Onun) yüce kapısını vuslata erenlerin Kabe'si olarak kabul et. (Onun) yüce yolunu hürmet edilen Kâbe (gibi) gör.

2. (Ey) gönül; Nakşibendî ariflerin dergahlarından sonsuzluk (âleminin) me'vâ cennetini görmek mümkündür.

3. Nefesini tutup, aşk denizine aşına ol. An ve an Allah feyzinin benzersiz incisini (orada) bul.

4. Varlık ve varlığa ait tüm izlerden vazgeç. Gönlün saflığı ile temkin ve istiğna makamlarını bul.

5. Allah'ın sırlar meclisine gizlilik kapısından girip, dünyanın sırrını temaşa et; gürültüsünü terk eyle.

6. Allah'ın siddiklerinin yolu sessiz ve sedasız (bir) yoldur. (Ey) kul, o susma yerinin çingiraksız hükümdarını bul.

7. (Hoca zatlar) kim ise, onların dergahlarının tozunu bil. Onların (yollarının) tozunu tanıyıp bul.

8. Teklik tekkesinde Hak yolunun padişahının saliki ol. Vuslatın tecelli ettiği yeri iyice bil.

IX

1. Hocaların yolu, özgür insanların giriş kapısıdır. Vuslata erenlerin yolu, ariflerin yolunun en büyüğüdür.

2. (Ey) gönül Nakşibendilere katıl (ve onlarla) itibar bulup azizlerin yolunu müritlerin yolu bil.

3. (Nakşibendîlerin) en değersizleri bile başıboşların hocası hükmündedir. (Ey) gönül, çünkü hürlerin istedikleri (sadece) kul olmaktır.

4. İşte örnek olarak Allah'ın sırrına vakıf biri; üstelik onun yolu, yolundan gidene emniyetli bir dergahtır.

5. Tâ çocukluktan, gençlik ve yaşlılığa kadar doğru olan yol; hidayetin günahsız pirlere tâbî (olanların) yolu(dur).

6. Hûş-der-dem, sefer, halvet, nazar-der-ber-kadem; gönlü temizlemeye gidiş yolu böyledir (bu prensiplerden geçer).

7. Aslında; irfan kanunlarının yolunun hepsi aynıdır. Allah dostlarının yolu, vuslata varır.

8. Ey tarikat yolcusu; uyanık ol, kurtuluş yolu budur. Yanlış yola gitme, doğru yolun koşulu böyledir.

X

1. Hocaların vasıflarını (anlattığın sözlerine) son ver, (bu kadar) yanıp yakılma yeter. Hocaların vasıflarını (anlattığın sözlerin) sonu (nerede) evrad (mesabesinde) oldu.

2. Nakşibendî-Kübrevî'ler nur ihsan eden kişilerdir. (Ey gönül) fetih ve hatm virdleri ile (onlara) dua et.

3. Ey Allahım o kamiller hürmetine, (bizi) onlara dost eyle; (ki) gönül gözü arayış içinde olmasın.

4. Özellikle; Hz. Peygamber ile adaş pirim, koruyucum, sır şehrinin koruyan; Abdurrahmân Cemâleddîn,

5. (Ki o) tarikatde Ahmed-i Yekdest'ten el almış, Nahlî bahçesinden hadis icazeti almıştır.

6. (O) kimsesiz kulların yardımcısı olmuştu. Müridlerini yalvartmadan kendisine dost ederdi.

7. Ey Allah'ın sevgilisine karşı, sevgisi tam ve saf olan, ki onun temiz hadisleri senin kemalini süslemiştir.

8. Dünyada Hakk'a tam manası ile (bağlı bir halde) idi, Allah onu İlahî âlemde Hz. Ebûbekir ile arkadaş etsin.

XI

1. Hayır ve şer; ne insanın ne de feleğin elindedir. Allah'tan başka hiçbir şeyin (bunda) dahil yoktur.

2. Nefis en sonunda "geri dön" emrine uyacaktır. Peygamberler ve velîlerin tümü (buna dahildir).

3. Kutup, gavs ve özellikle Allah'ın sevgilisi, dünyanın yaratılış sebebi Mustafa (da bu emre uyar).

4. İrfan denizini bilen "men 'aref" tabiatlı, Hakk'a ait gaybî ilimlerin feyzinin

kaynağı her bir velî (de bu emre uyacaktır).

5. Ten zevkleri, yedikleri ve içtikleri onlara acı gelir; vuslat lezzetini almak (için) tenlerini terk etmeye can atarlar.

6. Hakk'a hasret (şeyhim), Allah'ın cemalini seyr etmek için canını verdi. Ten perdesi aradan kalkınca Allah'ın cemali görünür (oldu).

7. (Her neyin varsa) topla ve ortaya getir, canana ver; veremem deme. Bu sırrı bilenler (tüm) varlıklarını bu sır için sarfederler.

8. Dünyayı görenlere ölüm ayrılık (gibi) oldu; (halbuki o) Allah'a kavuşmadır ve arifler onu şiddetle arzular.

XII

1. Hakka'a ulaştırın yol; tehlikelerle dolu zahmetli (bir) yoldur. Fakat uyanık olan, rehberlerle kolaylığı bulurlar.

2. Cennet ve hûrî ve saraylara (kavuşmak) isteyenler kavuşsun. Hakka'a aşık olanlar için, onun cemali sığınılacak yer olarak yeter.

3. Ey Rabbimiz, peygamber sultânı (Hz. Muhammed) hürmetine; dervişinin, aşkın velîlerine olan kavuşmasını tecelli yeri eyle.

4. (O) masivayı arkasında bıraktığı için, varlık kayıtlarını geçmeden rahatlık buldu.

5. (O) Hak cemalini görmeyi gönülden arzuluyordu. Ansızın; çok istekli (bir şekilde) mukaddes gökyüzüne gitmeye hazırlandı.

6. (Senin) zatının birliğini içtenlikle söylerdi. Günahları (için) senin halis lutfundan af dilerdi.

7. Mahşer gününde bir an (bile) kuruluk görmesin. Ey Allah'ım, en kudsî cennet şarabı ile neselensin.

8. (Ey okuyucu) anlaşılması güç meseleler çözüme kavuştu; bu nedenle (bu) salih (kul)a teveccüh göster, ona yardımcı olması için bir fatiha hediye eyle.

Kaynakça

- Akkuş, Mehmet. "Mehmed Emin-i Tokadı'nın Hayatı ve Eserleri". *Türk Tarihinde ve Türk Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Ed. Hayri Bolay, Mustafa Yazıcıoğlu, v.dğr. 521-530. Tokat: Şeyhülislâm İbn Kemal Araştırma Merkezi Yayınları, 1987.
- Aksoy, Berna. "Şirpençe ve Yaygın Skar Oluşumu". *Türk J Dermatol* 12 (2018): 61-62.
- Ali Emîrî Efendi. *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*. Haz. İdris Kadioğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.
- Başkov, Vanço. "Türk Edebiyatında Şehir Şiirleri ve Şehir Mersiyeleri". *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* 12 (1980).
- Boğa, Yıldız. *Müstakîmzâde'nin Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2018.
- Ceylan, Ömür. *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- İsen, Mustafa. *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1994.
- Keçeciler, Zeliha Dilek. *Müstakîm-zâde'nin Biyografik İki Risâlesi: Şuyûh-ı Ayasofya ve Meşâyih-nâme-i İslâm*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018.
- Kurnaz, Cemal. "Felek (Edebiyat)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 306-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Müstakîmzade Süleyman Saadettin Efendi. *Tuhfe-i Hattâtîn*. Haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınlar, *Marife* 19/2 (2019): 617-636

- 2014.
- Ocak, Serpil. *Müstakimzâde Süleyman Sadeddin'in Nakşibendiyye Tarikatının Usûl ve Adâbına Dair Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2014.
- Osmanzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. Haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.
- Sağlam, Şengül. *Müstakimzâde'nin "Mecmûa-i İlâhiyyât" Adlı Güfte Mecmuası*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
- Şimşek, Halil İbrahim. "Mehmed Emîn Tokadî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvûfî Şahsiyeti". *Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Bildiriler*. 389-402. Ed. Ali Açikel, Samettin Başol, v.dğr. Tokat: Özyurt Matbaacılık, 2012.
- Şimşek, Halil İbrahim. "Mehmed Emin Tokadî'nin Tuhfetü't Tullâb li Hidâyeti'l-Ahbâb Risalesinin Karşılaştırmalı Şerhi". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 18 (2007): 263-275.
- Şimşek, Halil İbrahim. *Mehmed Emin-i Tokadi Hayatı ve Risaleleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Tek, Abdürrezzak. *Müstakimzâde Süleyman Sadeddin'in Risâle-i Melâmiye-i Bayrâmiye Adlı Eserinin Metni ve Tahlîli*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2000.
- Yıldırım, Alper. *Müstakimzade Süleyman Saadeddin'in Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, 2014.
- Yıldız, Zekeriya. *Müstakimzâde Sadeddin Süleyman b. Muhammed'in (1718-1782) "Adâb-ı Ulu'l-Elbâb" Adlı Risâlesi Bağlamında Tarikat Âdâbı ile İlgili Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Van, 2007.
- Yılmaz, Ahmet. "Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 113-115. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yılmaz, Ahmet. *Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1991.